

KOPIRAITILA SKOLAS UPPHOVSRÄTTSS- GUIDE

INNEHÅLL

VÄLKOMMEN TILL KOPIRAITILA! 4

GRUNDERNA I UPPHOVSRÄTTEN 5

Vad är upphovsrätt? 5

Upphovsrätten skyddar 5

Hur upphovsrätten uppstår 6

Verkströskeln 7

Närstående rättigheter 8

UPPHOVSRÄTT I PRAKTIKEN 9

Ekonomiska och moraliska
rättigheter 10

Bearbetningar och
översättningar 11

Överlåtelse av upphovsrätten 11

Upphovsrättens giltighetstid 12

Kränkande av upphovsrätten 13

FOTOGRAFERING OCH PUBLICERING AV FOTOGRAFIER 15

Filmning och fotografering 15

Publicering av en bild 16

ANVÄNDNING AV VERK 18

Citat 18

Utnyttjande av information
eller idéer och fria verk 19

Länkning 19

Privat bruk 20

Användning av verk
i undervisningen 20

LÄRARENS EGET MATERIAL 28

Arbetsgivarens rätt till
lärarens material 20

UPPHOVSRÄTTS- ORGANISATIONER 30

© Kopiosto rf 2023

Text: Kopiosto rf

Illustrering och grafisk stil: Tarja Petrell / JCO Digital Oy

Layout: Hahmo

Kopiosto

Kopiosto är en gemensam upphovsrättsorganisation för upphovsmän, förläggare och uppträdande konstnärer. Kopiosto möjliggör användning av material som skyddas av upphovsrätten genom att bevilja licenser för kopiering och digital användning samt för efterföljande användning av audiovisuella verk.

Ersättningarna betalas vidare till verkens rättsinnehavare. En del av medlen delas ut till stöd av finsk kultur och skapande arbete via Centralen för audiovisuell kultur (AVEK) som verkar i samband med Kopiosto.

Kopiostos ställning som länken mellan verkens användare och rättsinnehavare baserar sig på fullmakter givna av rättsinnehavarna samt på undervisnings- och kulturministeriets godkännandebeslut.

Mer information om Kopiosto: www.kopiosto.fi

VÄLKOMMEN TILL KOPIRAITILA!

Avsikten med Kopiraattilas undervisningsmaterial är att inspirera och uppmuntra lärarna och studerandena till kreativt arbete som respekterar upphovsrätten.

I den här guiden hittar du grundläggande information om upphovsrätten och om användningslicenser för undervisning. Undervisningsmaterialet är producerat av upphovsrättsorganisationen Kopiosto. Materialet har skapats i ett projekt vars styrgrupp består av utbildningsstyrelsen, undervisnings- och kulturministeriet och undervisningssektorns fackorganisation OAJ. Materialet har utarbetats av experter inom pedagogik och upphovsrätten.

GRUNDERNA I UPPHOVSRÄTTEN

© Vad är upphovsrätt?

Upphovsrätt är ett skydd för skapande arbete. Filmer, musik, böcker eller serietidningar har alla upphovsmän. Upphovsrätten ger upphovsmannen rätt att bestämma över sitt eget arbete – resultatet av skapande arbete. Upphovsmän tjänar på att sälja verken och rätten att använda verken. Upphovsrätten är en förutsättning för att man ska kunna leva på skapande arbete och att nya verk skapas.

© Upphovsrätten skyddar

Upphovsrätten skyddar verkets utseende och uttryckssätt – resultatet av självständigt och originellt skapande arbete.

Verket kan vara litterärt, konstnärligt eller muntligt. Verk är till exempel böcker, tidningsartiklar, kompositioner och noter, ritningar, teckningar, målningar, fotografier, pjäser, filmer, tv-program, datorprogram, databaser, kartor, byggnader samt bildkonstverk.

Upphovsrätten skyddar inte information i verket, dess idéer, intrig, principer eller metoder, utan enbart den uttrycksform eller metod som verket har skapats med. Man kan till exempel använda en annan persons konstverk som inspirationskälla för sin egen målning, eller i sina egna skrifter kan man använda liknande handling och idéer som i en redan existerande bok.

Man får dock inte kopiera direkt från en annan persons verk. Man ska alltid skriva den egna texten med egna ord och källor ska anges i enlighet med god sed.

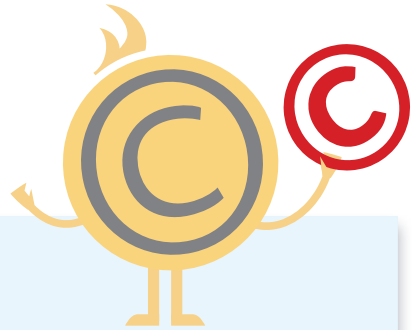
Upphovsrättslagen 1 §

© Hur upphovsrätten uppstår

Upphovsrätten uppkommer automatiskt samtidigt som verket. Man har rätt till skyddet även utan registrering eller användning av ©-märket.

Upphovsrätten uppstår för den person som skapat ett verk. En upphovsman är alltid en fysisk person. Upphovsmannens ålder har ingen betydelse. Även en studerandes arbete kan skyddas. Till exempel teckningar och uppsatser får skydd oberoende av studerandens ålder eller årskurs. Att använda studerandens arbete, till exempel publicering av en teckning eller en text i en av läroanstaltens publikationer eller webbplats kräver därmed tillstånd av studeranden. Om upphovsmannen är minderårig behöver man även vårdnadshavarnas tillstånd. Även en lärare kan få upphovsrätt över undervisningsmaterial hen skapat.

Upphovsrättslagen 2 §

Upphovsrättsmärke

©-märket är en internationell symbol som används framför upphovsmannens eller upphovsrättsinnehavarens namn i ett verk som är upphovsrättsligt skyddat. Genom att använda upphovsrättsmärke kan man ange vem som äger upphovsrättigheterna till verket. Att upphovsrätt ska uppkomma eller att skyddet kan fås förutsätter emellertid inte att ©-märke används. Att copyright eller ©-märket saknas från verket tar inte bort upphovsrättskyddet från verk som når verkströskeln. Upphovsrätten uppkommer och skyddet börjar gälla samtidigt som verket skapas och någon registrering eller annan åtgärd behövs inte.

Det finns inga vedertagna former för användning av ©-märket. Den vanligaste formen för att använda märket är Copyright © upphovsmannens eller upphovsrättsinnehavarens namn och det första utgivningsåret. Ordet copyright kan även utelämnas. Till exempel © Kopiosto rf 2023.

Gemensamt verk

Om två eller fler personer tillsammans skapar ett verk, är det fråga om ett *gemensamt verk*. Upphovsrätten tillkommer dem gemensamt. I gemensamma verk är upphovsmännens personliga bidrag inte självständiga verk utan en gemensam helhet, vilket innebär att det krävs tillstånd från alla upphovsmän för att använda ett gemensamt verk.

Upphovsrättslagen 6 §

Ett samlingsverk

Ett samlingsverk är ett verk där olika upphovsmäns arbeten kan skiljas från varandra, exempelvis en bok med både text och bilder. När det gäller ett samlingsverk får varje upphovsman själv bestämma över sin egen andel, men upphovsmännen bestämmer tillsammans över användningen av samlingsverket i sin helhet. För att exempelvis visa verket offentligt krävs tillstånd från alla upphovsmän. Till exempel ett film- eller skådespelsverk kan vara samlingsverk om man lagt till litterära verk och musikaliska verk till det.

© Verkströskeln

Vilket litterärt eller konstnärligt verk som helst får dock inte skydd. För att ett verk ska skyddas krävs kreativt arbete. Resultatet av det kreativa arbetet ska vara *självständigt och originellt*, alltså överskrida den så kallade *verkströskeln*. Självtändigheten och originaliteten bedöms från fall till fall. Bedömningen görs i sista hand av en domstol. Tröskeln för att något betraktas som ett verk anses överskridas om det är omöjligt för någon annan att uppnå samma resultat med motsvarande arbete. Verkets kvalitet har ingen betydelse. Även ett verk som är av låg konstnärlig kvalitet eller annars av dålig kvalitet kan skyddas. Verkströskeln ligger på olika nivåer för olika typer av verk.

© Närstående rättigheter

Närstående rättigheter är rättigheter som påminner om upphovsrättigheterna. De närstående rättigheterna skyddar exempelvis fotografier, framförande av ett verk, ljudupptagning, filmupptagning, register och databaser. Kopiering, lagring och användning av dessa kräver tillstånd av uppträdaren, producenten, fotografen eller någon annan rättsinnehavare.

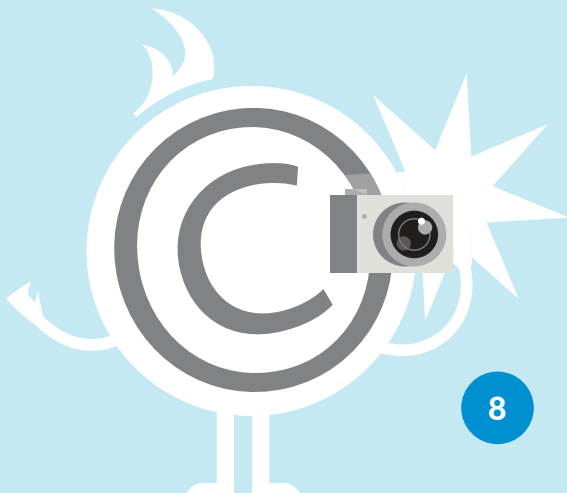
För att få närstående rättigheter förutsätts inte att kravet på självständighet och originalitet uppfylls, det vill säga att verkströskeln överskrids. Den största skillnaden gentemot upphovsrättsskyddet är längden på skyddstiden.

Upphovsrättslagen kapitel 5

Skydd av fotografier

Alla fotografier är upphovsrättsligt skyddade. Om verkströskeln överskrids får fotot skydd som verk. Andra fotografier får skydd som så kallade vanliga fotografier. Huruvida verkströskeln överskridits bedöms från fall till fall. Om ett fotografi överskrider verkströskeln beror bland annat på fotografens kreativa val, såsom bildkomposition, iscensättning, beskärning, bildvinkel och belysning. Att fotografiet föreställer ett historiskt ögonblick eller att timingen var lyckad gör inte automatiskt att det överskrider verkströskeln. Var ett fotografi publicerats eller om det alls publicerats avgör inte heller om det får skydd som verk eller som så kallat vanligt fotografi. Även exempelvis nyhetsbilder som publicerats i tidningar kan skyddas som verk.

Upphovsrättslagen 2 § och 49 a §

UPPHOVS RÄTT I PRAKTIKEN

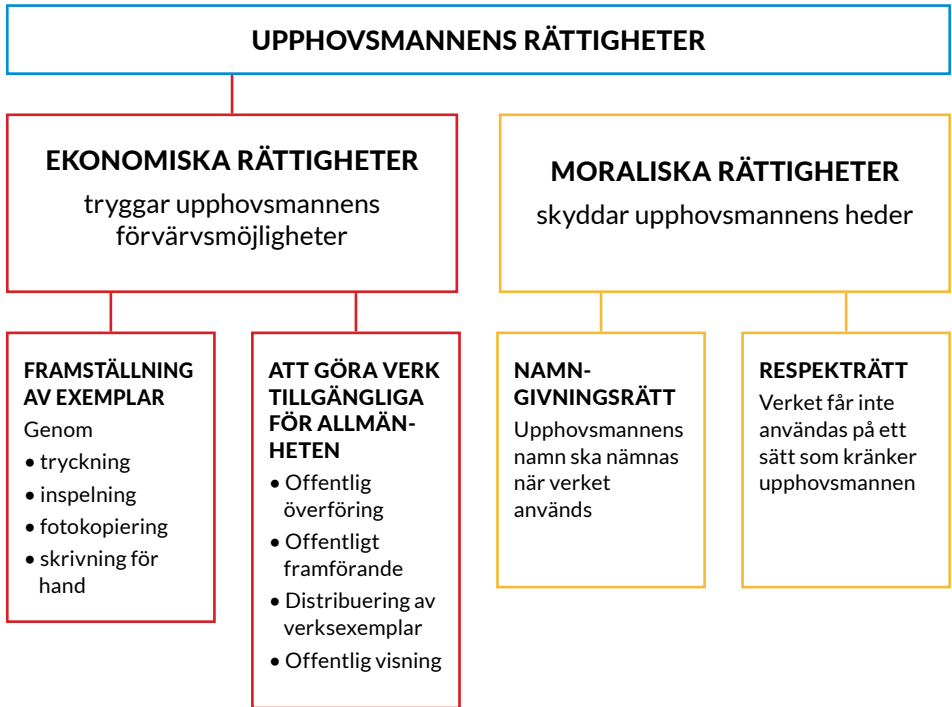
Upphovsrätten *ger upphovsmannen rätt att bestämma* hur och var verket används. För att använda ett verk skyddat av upphovsrätten krävs i allmänhet tillstånd av upphovsmannen eller rättsinnehavaren.

Majoriteten av personer som utför kreativt arbete – konstnärer – får sin lön från upphovsrättsinkomst. De säljer sina verk och nyttjanderätten till dem. Till exempel en författare säljer publicerings- och översättningsrätten till en bokförläggare, dramatiseringsrätten till en dramatiker, och filmningsrätten till en filmproducent. En illustratör för sin del säljer rätten att publicera sina verk som illustrationer i en bok åt en bokförläggare, rätten att omvandla dem till en animerad film åt en tv-producent och rätten att trycka dem på olika produkter åt ett tryckeri.

Varje aktör betalar en ersättning åt konstnären för den metod de använder verket. Många konstnärer har ingen månadslön, deras inkomst består helt och hållet av ersättningarna.

Det kan ta månader, till och med år, att skriva en bok, rita en serie, skapa ett musikverk eller att filma en film. Konstnärer får sällan lön för det kreativa arbetet eller för dess design eller för träning. Inkomst tjänas först vid uppträdanden, när ett verksexemplar säljs eller ett verk används. Upphovsrätten gör det möjligt att få sitt uppehälle genom skapande arbete och gör det möjligt att nya verk skapas – nya böcker, serietidningar, filmer och musik.

© Ekonomiska och moraliska rättigheter

Upphovsrätten omfattar såväl ekonomiska som moraliska rättigheter. De ekonomiska rättigheterna är rättigheterna att framställa exemplar och göra verket tillgängligt för allmänheten. De ekonomiska rättigheterna ger upphovsmannen rätt att bestämma om huruvida exemplar ska framställas av hans verk och om de ska göras tillgängliga för allmänheten till exempel genom försäljning, utlåning eller uthyrning. Upphovsmannen har rätt att bestämma om verket får bearbetas, översättas eller återges inom en annan litteraturgenre, inom en annan konstform eller på något annat sätt. Man behöver exempelvis författarens tillstånd för att översätta, dramatisera eller filmatisera en bok och tonsättarens tillstånd för att göra en ny version av ett musikaliskt verk.

Upphovsmannens *moraliska rättigheter* innebär att upphovsmannen ska respekteras. Upphovsmannens namn ska nämnas när verket används och verket får inte bearbetas på ett sätt som kränker verket. Verket får inte heller göras tillgängligt för allmänheten i ett sammanhang som är kränkande för upphovsmannen.

Upphovsrättslagen 2 § och 3 §

© Bearbetningar och översättningar

Rätten till ändring, översättning eller bearbetning av ett verk hör till upphovsmannens exklusiva rättigheter. För att ändra ett verk, exempelvis bearbeta en bild, översätta en bok, göra en ny version av ett musikaliskt verk eller filmatisera ett verk behöver man tillstånd från upphovsmannen till det ursprungliga verket.

Det nya verk som skapas när man bearbetar ett verk är ett *derivatverk*. Den som gjort bearbetningen, exempelvis översättaren, får upphovsrätt till derivatverket om det är tillräckligt självständigt och originellt, alltså om verkströskeln överskrids.

Man behöver inte tillstånd för att bearbeta ett verk vars skyddstid har gått ut.

Man får skapa ett nytt, självständigt och originellt verk genom att använda idéer och innehåll från en annan persons verk. Om verket inte kan likställas med det ursprungliga verket får upphovsmannen en självständig upphovsrätt till sitt verk.

Upphovsrättslagen 2 och 4 §

© Överlåtelse av upphovsrätten

En upphovsman kan helt eller delvis överlåta sina ekonomiska rättigheter till någon annan, till exempel en förläggare, producent eller arbetsgivare. Den som upphovsrätten överläts till blir *rättsinnehavare*. Att man äger ett exemplar av ett verk, till exempel en bok eller en tavla, innebär inte att man även innehar upphovsrätten.

Det finns inga exakta regler för hur en överlåtelse av upphovsrätten ska gå till, men det är i praktiken bäst att göra upp ett skriftligt avtal om överlåtelsen. Den som upphovsrätten överlåtits till har inte rätt att i sin tur överlåta den till någon annan eller att bearbeta verket, såvida man inte uttryckligen avtalat om det. De moraliska rättigheterna kan i allmänhet inte överlåtas. De stannar hos den ursprungliga upphovsmannen.

Upphovsrättslagen 27 och 28 §

© Upphovsrättens giltighetstid

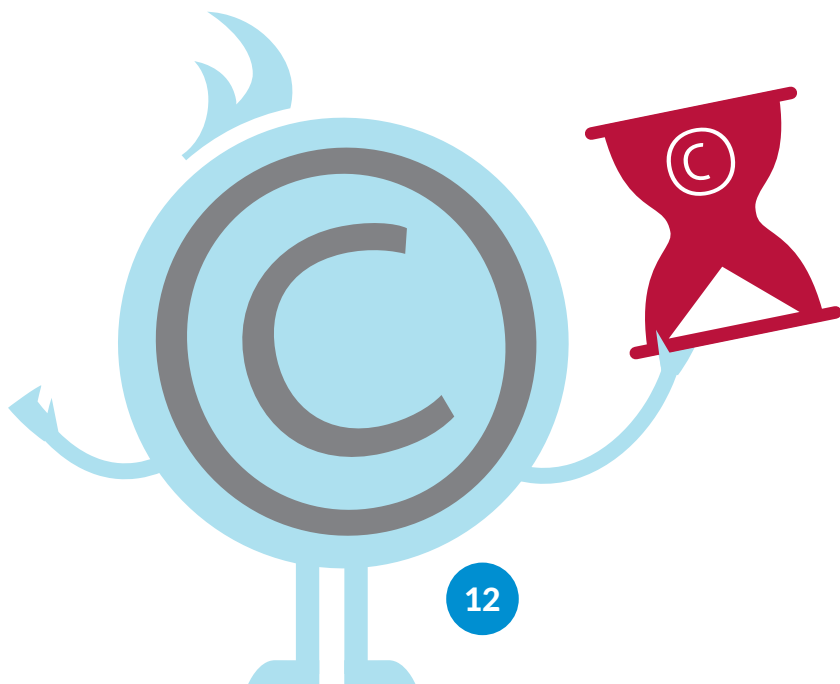
Upphovsrätten gäller under upphovsmannens levnadstid och 70 år efter slutet av hans eller hennes dödsår. Om ett verk har flera upphovsmän räknas skyddstiden från slutet av det år då den sista upphovsmannen har avlidit.

Närstående rättigheter skyddar vanligen i 50 år efter att ett verk färdigställdes eller exempelvis ett fotografi togs. Katalog- och databasskyddet gäller i 15 år efter att katalogen eller databasen färdigställdes. Ljudinspelningar och inspelade framträdanden skyddas i 70 år efter att inspelningen för första gången publicerades.

Om ett fotografi får upphovsrättsskydd som verk är skyddstiden 70 år från slutet av fotografens dödsår. Om fotografiet däremot skyddas som så kallat vanligt fotografi är skyddstiden 50 år från det år då det togs.

Efter att skyddstiden löpt ut kan verket fritt utnyttjas.

Upphovsrättslagen 43 §

© Kränkande av upphovsrätten

Att använda verk skyddade av upphovsrätten i strid mot lagen kränker upphovsrätten.

Vid olovlig användning ska användaren betala en skälig *kompensation* till upphovsmannen. Denna skyldighet är inte avhängig på huruvida användaren var medveten om att användningen var olovlig. Detta innebär att även en användare som verkat i god tro är skyldig att betala vederlaget ifall hen inte har haft det vederbörliga tillståndet för användningen. Ersättningens storlek är i allmänhet minst priset som användaren skulle ha betalat ifall hen skulle ha köpt det nödvändiga användningstillståndet.

Utöver vederlaget är det möjligt att användaren döms till att betala upphovsmannen ett *skadestånd* för annan förlust, lidande eller olägenheter. Skadeståndets storlek bestäms skilt för varje fall. Utgångspunkten är principen om full ersättning, alltså att alla skador som åsamkats upphovsmannen ska ersättas. För att en person ska bli skadeståndsskyldig krävs dock alltid åtminstone att hen handlat vårdslöst.

Utöver vederlaget och skadeståndet kan en kränkning av upphovsrätten leda till straffrättsligt ansvar eller *straff*. I Finland har alla som fyllt 15 år straffrättsligt ansvar. En kränkning av upphovsrätten kan antingen vara ett brott eller en förseelse.

Upphovsrättslagen 57 §

Upphovsrättsförseelse

Man kan göra sig skyldig till en upphovsrättsförseelse ifall man i strid med upphovsrättslagen framställer ett exemplar av ett verk eller gör ett verk tillgängligt för allmänheten. Även kränkning av upphovsmannens moraliska rättigheter och import av piratprodukter kan vara upphovsrättsförseelser. Upphovsrättsförseelser förutsätter uppsåt eller grov oaktsamhet.

En upphovsrättsförseelse kan leda till böter.

Upphovsrättslagen 56 a §

Upphovsrättsbrott

Ett upphovsrättsbrott förutsätter att gärningen är uppsåtlig, utförd i förvärvssyfte samt att gärningen är ägnad att åsamka rättsinnehavaren betydande skada eller olägenhet. Kränkningar av upphovsrätten i datanätet förutsätter inget förvärvssyfte, så att till exempel olagligt sprida musik eller filmer på nätet är alltid ett upphovsrättsbrott.

För upphovsrättsbrott kan man dömas till högst två år i fängelse.

Strafflagen 49 Kap. 1 §

FOTOGRAFERING OCH PUBLICERING AV FOTOGRAFIER

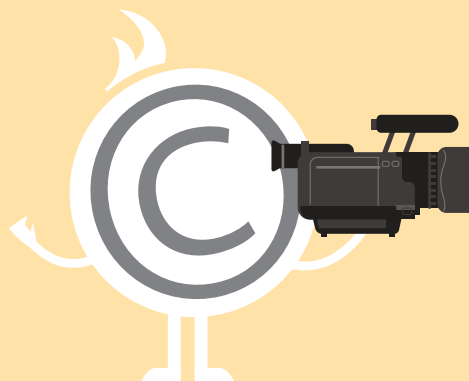
Fotografering och publicering begränsas av regler om upphovsrätt, integritet, heder och dataskydd samt praxis i enlighet med god sed.

© Filmning och fotografering

Man får i allmänhet filma och fotografera på allmänna platser. Allmänna platser är platser man har fritt tillträde till, till exempel gator, parker, skolor, köpcentrum, bibliotek, trafikmedel och ämbetsverkens ingångar. Lokalens innehavare kan förbjuda filmning och fotografering. Det här kan vara nödvändigt till exempel på sjukhus eller arbetsplatser. På allmänna platser kan man också filma eller fotografera människor, som dock har rätt att förbjuda att de filmas eller fotograferas. Även om det är tillåtet att fotografera på en allmän plats får fotograferingen inte vara störande, exempelvis störa en lektion. Mobiltelefoner och andra apparater används bara vid sådana tillfällen under lektioner när läraren gett lov.

Privata platser, till exempel en persons hem, får inte fotograferas utan tillstånd.

Man får fritt fotografera byggnader från in- och utsidan. Byggnadens ägare eller innehavare kan dock förbjuda fotografering exempelvis av integritetsskäl. En ägare eller innehavare av ett museum kan exempelvis förbjuda fotografering inne på museet.

Fotografering av personer

För att fotografera en person behöver man vanligen tillstånd från personen i fråga. Man får fritt fotografera eller spela in människor på allmänna platser, men för publicering av fotografierna eller videon gäller andra regler. Rätten att publicera sådana fotografier eller videon begränsas av ett antal lagar. Man får exempelvis inte publicera bilder som kränker någons heder eller integritet eller bryter mot dataskyddslagen.

Fotografering av konstverk

Att fotografera ett konstverk kräver i allmänhet tillstånd av konstverkets upphovsman. Man får fritt fotografera ett permanent konstverk såsom en staty eller en målning på en allmän plats, t.ex. i en park, på gatan eller i biblioteket. Ifall konstverket är bildens huvudmotiv kan bilden inte användas i förvärvssyfte, till exempel genom att sälja dem som postkort. I detta fall handlar det om framställande av exemplar av verket vilket kräver tillstånd av upphovsmannen.

Upphovsrättslagen 25 a § 3 mom

Sekundär betydelse på bilden

Ett konstverk får synas i ett fotografi, en film eller ett tv-program om dess avbildning är av sekundär betydelse. Till konstverk hör målningar, skulpturer och andra bildkonstverk. Till exempel när man tar ett foto av en person kan i bakgrunden synas en tavla på väggen eller en staty.

Upphovsrättslagen 25 § 2 mom.

© Publicering av en bild

Även om man får fotografera på allmänna platser såsom i parker, på gator, i skolor och i klassrum bör man komma ihåg att andra regler gäller för publicering av bilderna än för själva fotograferingen.

Om personerna på bilden kan kännas igen är det oftast bäst att be dem om tillstånd att publicera bilden. Man får inte kränka en persons heder eller integritet när man publicerar en bild. Vad gäller minderåriga barn krävs också tillstånd av vårdnadshavarna om man vill publicera en bild exempelvis i skoltidningen, på en webbplats eller i sociala medier.

Ärekränkning och integritetsskydd

Var och ens privatliv och heder är tryggt i lag. Man kan göra sig skyldig till ärekränkning när man framför en osann uppgift eller antydning om någon så att gärningen är ägnad att orsaka skada eller lidande för den kränkte eller utsätta honom eller henne för missaktning. Ärekränkningen kan anses grov ifall den kränkande eller nedsättande uppgiften eller antydningen sprids i media eller på andra sätt förmedlas till otaliga personer.

För ärekränkning kan man bli dömd till böter eller högst sex månader i fängelse. För grov ärekränkning kan man dömas till högst två år i fängelse. Därtill kan man dömas betala ersättning för lidande och andra skador samt motpartens rättegångskostnader.

Strafflagen 24 Kap 8 §, 9 § och 10 §

ANVÄNDNING AV VERK

Upphovsrätten ger upphovsmannen rätt att bestämma hur ett verk ska användas. Man kan få tillstånd till användning från upphovsmannen, en annan rättsinnehavare eller en upphovsrättsorganisation. I vissa situationer har man i upphovsrättslagen ansett det vara ändamålsenligt att tillåta användning. Dyliga bestämmelser i lagen kallas inskränkingsbestämmelser. På basen av inskränkingsbestämmelser får verket användas utan upphovsmannens samtycke.

När man använder ett verk ska man alltid hänvisa till upphovsmannen och källan i enlighet med god sed. I Kopiraittilas material finns mallar för hur man kan göra källhänvisningar.

© Citat

Man får citera verk under följande villkor:

- Verket som citeras ska vara publicerat.
- Citatet ska ha en godtagbar motivering, det vill säga ha ett sakligt samband till det egna verket.
- Man får citera i den omfattning som motiveras av ändamålet.
- Det citerade verkets upphovsman och källa ska nämnas.
- Man får inte skapa ett verk som består enbart av citat med stöd av citaträtten.

© Utnyttjande av information eller idéer och fria verk

Man får alltid fritt använda den information, idéer, principer och metoder som ett verk innehåller. Upphovsrätten skyddar verkets uttrycksform, inte den information eller de idéer som ingår i verket. Dessa får användas fritt av vem som helst, förutsatt att man inte direkt kopierar någon annans verk.

Lagar, förordningar och myndighetsbeslut har dock inte något upphovsrättsskydd enligt upphovsrättslagen. Dessa får fritt användas.

Ett verk får även fritt användas efter att upphovsrätten upphört att gälla, det vill säga efter att skyddstiden gått ut.

Man får även fritt använda sådant material som inte är tillräckligt originellt och självständigt för att överstiga verkströskeln, och som inte åtnjuter skydd av de närliggande rättigheterna. Huruvida verkströskeln överskridits bedöms från fall till fall.

Upphovsrättslagen 1 § och 9 §

© Länkning

Det är tillåtet att länka till material på webben, om materialet är fritt och lovligt tillgängligt på webben. En lärare kan till exempel lägga till länkar till material i inlärningsmiljön, eller så kan studerandena lägga till länkar till material från nätet i sina projektarbeten förutsatt att de länkar direkt till de webbplatser som materialet finns på. Man får inte länka till en video eller annat material som olagligt gjorts tillgängligt på internet.

Vilka bilder kan jag använda utan tillstånd?

1. material som inte överstiger verkströskeln eller åtnjuter skydd av närliggande rättigheter
2. idéer, information, metoder osv
3. fria verk och verk vars skyddstid har löpt ut
4. citat inom förutsättningarna i upphovsrättslagen
5. verk genom licenser som läroanstalten anskaffat
6. material som har en Creative Commons-licens eller motsvarande öppen licens
7. publicerade verk som används i illustrativt syfte inom undervisningen, vars användningstillstånd inte alls finns till buds, eller inte är lättillgängliga.

Kom ihåg att alltid nämna upphovsmannens namn när du använder ett verk som någon annan gjort.

© Privat bruk

Man får framställa några exemplar av ett offentliggjort verk för eget privat bruk utan upphovsmannens tillstånd. Man kan exempelvis kopiera en cd-skiva eller bok eller spela in tv-program och filmer från tv för eget bruk. Kopior som framställts för privat bruk får inte användas för andra ändamål. Privat bruk är inte kopiering och användning av verk inom undervisning, delning av dem på webben eller framställning av kopior för arbete. Man får inte framställa exemplar av dataprogram för eget bruk, men man får göra säkerhetskopior.

Staten betalar en kompensation till verkets upphovsmän för de ekonomiska förlusterna orsakade av privat kopiering.

Upphovsrättslagen 12 §

© Användning av verk i undervisningen

Framställning och visning av verk i undervisning

Ett verksexemplar, till exempel en bok och bilderna i den, får visas som sådan i undervisning. I visningen kan även användas till exempel en dokumentkamera. En lärare får även projicera webbplatser på väggen och visa material på nätet, till exempel bilder, samt bläddra i webbsidor. Tillstånd krävs för att lagra och kopiera verk eller delar av dem. Med Kopioslös kopieringslicens får man kopiera och digitalisera bilder och utdrag ur publikationer och webbplatser i den omfattning som licensen tillåter.

Att visa verk, till exempel filmer, nätvideor eller musik, är inte detsamma som att visa ett verksexemplar. För att få visa filmer, nätvideor och skådespel krävs ett skilt tillstånd. Framförande av andra verk, till exempel att spela upp eller lyssna till musik eller högläsning av böcker är tillåtet inom undervisningen utan skilt tillstånd i enlighet med upphovsrättslagen.

Verk vars användningstillstånd inte alls finns till buds, eller inte är lättillgängliga kan användas i illustrativt syfte inom undervisningen. Det här gör det möjligt att till exempel visa reklam- och YouTube-videon *i illustrativt syfte* inom undervisningen.

Upphovsrättslagen 14 a § och 21 a §

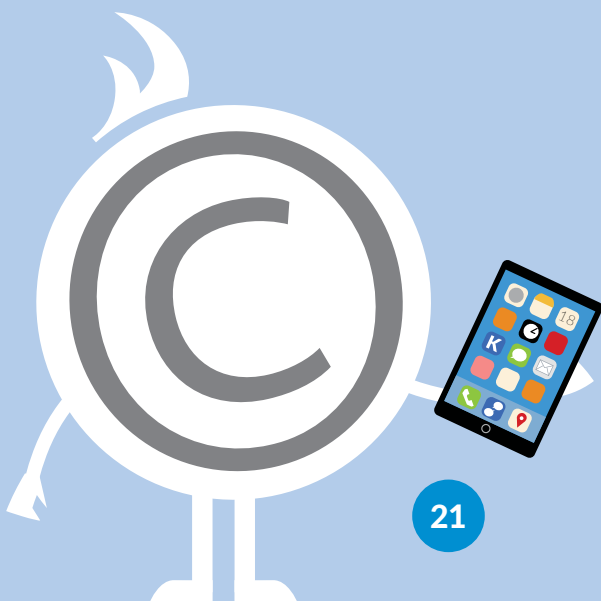
Kopiostos kopieringslicens

Kopiostos kopieringslicens som anskaffats för läroanstalter ger rätt att kopiera nästan alla typer av tryckta eller digitala publikationer samt bilder och texter som är tillgängliga på internet. Kopiostos licens omfattar både inhemskt och utländskt material.

Med kopieringslicensen kan du komplettera undervisningsmaterialet eller projektarbeten genom att kopiera och dela artiklar, utdrag ur publikationer och bilder. Det kopierade materialet får lagras i en sluten inlärningsmiljö som läroanstalten använder som är tillgänglig den undervisningsgrupp som materialet är avsett för.

Med Kopiostos licens får man göra kompletterande eller åskådliggörande markeringar på text- och bildmaterial samt använda bild- och textmaterial för översättnings- och bearbetningsövningar. Bearbetningsrätten gäller inte förläggares undervisningsmaterial eller musikaliska verk. Bearbetade material får enbart användas i en undervisningssituation. De får inte publiceras eller delas utanför den egna undervisningsgruppen.

Mer information om kopieringslicensen finns på www.kopiosto.fi/laroanstalter.

KOPIOSTOS KOPIERINGSLICENS

*För samma undervisningsgrupp, under samma läsår,
kurs eller studieperiod*

Fotokopiering och skanning

- 20 % från samma publikation, dock högst 20 sidor
- En hel tidningsartikel, broschyr, reklam eller motsvarande litet tryckalster. Från samma tidning högst 20 artiklar.
- Noter: 10 sidor från samma publikation, dock inte mer än hälften av publikationen

Utskrifter och kopiering från internet

- 20 bilder eller sidor från samma webbplats
- En hel tidningsartikel, broschyr, reklam eller motsvarande litet tryckalster. Från samma tidning högst 20 artiklar.
- Hela lärarhandledningar för eget bruk i arbetet

Med en kopieringslicens får man inte kopiera

- uppgifts- och facitböcker eller uppgiftsdelar ur läroböcker
- förläggarens digitala läromaterial, digitala noter eller digitala standarder
- verk från tjänster som har sin egen licens, till exempel tjänsterna SFS Online eller RT-kortisto
- musik, rörliga bilder eller datorprogram och -spel, databaser

Kontrollera licensvillkoren för Kopioistos kopieringslicens:
www.kopioisto.fi/oppilaitoslupa eller www.kopioisto.fi/korkeakoululupa

Användning av tv-program, videor och filmer i undervisningen

ANVÄNDNINGSLICENS FÖR TV-PROGRAM

Med läroanstalternas användningslicens för tv-program får man

- visa program som finns på Yle Arenan och i Levande arkivet
- spela in och visa tv-program från följande kanaler: YLE TV1, YLE TV2, MTV3-, YLE Teema och YLE Fem.

Det är inte tillåtet att spela in program från YLE Arenan eller Arkivet. Programmen som spelats in från ovan nämnda kanaler får användas i undervisningen i två års tid. De inhemska undervisningsprogrammen får spelas in för permanent bruk.

Visning eller inspelning av följande program är inte tillåtet med användningslicensen för tv-program:

- inhemska eller utländska filmer med biograf- eller videodistribution
- reklam

Mer information om licensen för tv-program

<https://www.kopiosto.fi/anvandning-av-tv-program-i-undervisningen/>.

FILMER

Filmer som säljs och hyrs ut är avsedda för privat bruk. Att visa filmer under lektionen och i en morgon- och eftermiddagsklubb kräver en skild licens.

Filmer för undervisningsbruk erbjuds av tjänsten *Koulukino Suoratoisto* som har inhemska kort- och dokumentärfilmer. Ett köp via Koulukino Suoratoisto innehåller också den nödvändiga licensen för användning av filmen i fråga i undervisning. Koulukino producerar även inlärningsmaterial om filmerna för att stöda medieföstran. Mer information om Koulukino Suoratoisto finns på Koulukino.fi.

Man kan också skaffa visningslicens för flera inhemska och utländska filmer från tjänsten Elokuvalisenssi.fi. Filmen kan ha köpts från en affär, lånats från biblioteket, hyrts från en beställningsvideotjänst eller bandats in från TV. Mer information om Elokuvalisenssi från www.elokuvalisenssi.fi.

Om filmen inte ingår i tjänsterna Koulukino Suoratoisto eller Elokuvalisenssi kan man direkt fråga produktionsbolaget eller filmens distributör om visningslicens för filmen.

WEBBVIDEOR

Sådana videon eller andra av-verk vars användningstillstånd för undervisningsbruk inte alls finns till buds, eller inte är lättillgängliga kan användas *i illustrativt syfte* inom undervisningen.

I illustrativt syfte inom undervisningen kan man i regel visa utdrag ur publicerade verk vars användningstillstånd inte alls finns till buds eller inte är lättillgängliga. För användning av filmer och tv-program finns det tillgängliga användningstillstånd för undervisning, så för dessa bör läroanstalten skaffa en licens. Visning av musikvideor är tillåtet med Gramex kommunala avtal för kommunala läroanstalter.

Visning av YouTube- och andra motsvarande webbvideor, såsom reklamvideor, i undervisningen finns det ingen licens för, varför dessa kan visas i illustrativt syfte inom undervisningen med stöd av upphovsrättslagens inskränkingsbestämmelser.

Det bör dock observeras att det finns mycket material på nätet som kan ha laddats upp utan tillstånd. Det är enbart tillåtet att visa lagligt material i undervisningen, och enbart materialets riktiga upphovsman eller rättsinnehavare kan ge tillstånd att visa videon. Man kan utvärdera materialets laglighet till exempel genom att kontrollera vem som laddat upp videon på nätet.

Upphovsrättslagen 14 a §

Användning av musik i undervisningen

FRAMFÖRANDE AV MUSIK

Upphovsrättslagen tillåter att musik framförs i undervisning. Man får fritt spela och lyssna på musik under lektionen. I andra situationer än på lektionen ska man skaffa ett tillstånd för att spela musik.

Inom kommunala läroanstalter har licensen skaffats genom ett kommunavtal. Samtliga kommuner har avtalat med Teosto och Gramex om framföring av musik under kommunala läroanstalters och daghems fester, konserter och övriga evenemang. Övriga läroanstalter (privata och statsunderstödda, såsom högskolor) ska själv skaffa licens för musikanvändning under läroanstaltens fester, konserter och övriga evenemang än under lektioner. Licens för offentlig framförande av musik kan skaffas av tjänsten Musiikkiluvat.fi och om det enbart är fråga om framförande av levande musik av Teosto.

Det lönar sig att komma ihåg att vissa strömningstjänster såsom Spotify har användningsvillkor som begränsar användningen till enbart personligt bruk. Dyliga tjänster får man inte använda i undervisningen. Spotify erbjuder tjänsten Soundtrack Your Brand som även kan användas i undervisningen.

INSPELNING AV MUSIK

Inspelning av musik i till exempel en video, ett projektarbete eller en webbplats förutsätter tillstånd av musikens rättsinnehavare. Tillståndet kan skaffas från Teosto, Gramex eller skivbolaget, beroende på var videon eller projektarbetet ska publiceras. Användning av musik på vissa webbplatser kan ha tillåtits med en CC-licens eller i sidans användningsvillkor.

Teosto beviljar licenser för musikskapares, det vill säga tonsättares, textförfattares, arrangörers och musikförläggares räkning. Gramex beviljar användningslicenser för artisters och inspelningsproducenters räkning.

I kommunavtalet ingår även tillstånd att spela in musik. Med Gramex kommunavtal ska man skilt lägga till en licens att lagra musikinspelningar till avtalet. Med licensen får man lagra musik i samband med den kommunala läroanstaltens verksamhet, till exempel under läroanstaltens

fest eller som en del av en video eller annat projektarbete som framställs i samband med undervisningen, förutsatt att arbetet enbart framförs under lektionen och under publiceras till exempel på nätet eller sociala medier. Mer information om användningstillstånd för musik fås av Teosto och Gramex (www.teosto.fi) ja www.gramex.fi).

Upphovsrättslagen ger rätt att i undervisningen spela in en lärares eller studerandes framträdande för tillfälligt bruk, exempelvis för att det ska bedömas. Inspelningen får inte användas för andra ändamål.

Med licensen som kommunerna anskaffat från Teosto får man också göra en ljud- och bildinspelning av musik som framförts under fester (t.ex. vår- eller julfester) vid kommunala daghem, skolor och läroanstalter. Inspelningen får användas för icke-kommersiella ändamål i verksamhet som anknyter till läroanstaltens verksamhet. Avtalet omfattar inte internet och inspelningen ska göras av läroanstaltens personal. Ytterligare information om Teostos licenser: www.teosto.fi

Visningslicens för skådespel

För offentlig visning av skådespel i teatrar, skolor och andra offentliga tillfällen krävs tillstånd av rättsinnehavarna. Man kan be om visningsrätt för ett färdigt skådespel direkt från rättsinnehavarna eller från deras representanter. Grupper som representerar skådespel hittar du bland annat på Näytelmät.fi-tjänsten. Mer information: www.naytelmat.fi

Visningstillstånd för skådespel kan också skaffas från Nordic Drama Corner. Mer information: www.dramacorner.fi

Skådespel man själv författat får visas fritt. Om du vill göra ett skådespel av en bok som någon annan skrivit kräver det tillstånd av författaren.

Creative Commons eller andra öppna licenser

En upphovsman kan tillåta användning av sitt verk genom en *Creative Commons*-licens (CC-licens). I detta fall finns det i samband med verket en CC-licenssymbol som beskriver hur verket får användas. Upphovsmannen kan ha tillåtit fri användning och bearbetning av verket eller så förbjudit bearbetning och/eller kommersiellt bruk av verket. Innan du använder CC-licensierat material ska du kontrollera genom CC-licensmärket under vilka villkor upphovsmannen har tillåtit användningen.

CC-LICENSVILLKOR

Upphovsmannen kan lägga till (CC BY)-märkningen en till CC-licens eller villkor som begränsar delning och/eller kommersiell användning (ND, NC och/eller SA). Av dessa licensvillkor formas en CC-licens.

BY – Verket får användas, delas och bearbetas fritt, men man måste nämna verkets ursprungliga upphovsman.

ND – Verket får fritt användas och delas, men det får inte ändras eller bearbetas. Till exempel beskärning av en bild är bearbetning.

NC – Verket får fritt användas, delas och bearbetas, men det får inte användas för kommersiella ändamål.

SA – Ett eget verk där man har använt ett verk med SA-licens får delas på internet endast enligt samma villkor som gäller för det ursprungliga verket.

CC0 – Verket får fritt användas, bearbetas och delas, även i kommersiella ändamål. Upphovsmannen har upplåtit sitt verk till fri användning genom att avsäga sig sin upphovsrätt i den mån det är möjligt.

Ytterligare information om CC-licenssymbolerna och om användning av CC-licensen: www.creativecommons.fi (på finska; se Creative Commons Sverige för svensk text: <http://www.creativecommons.se/>)

LÄRARENS EGET MATERIAL

Lärare gör ofta material för att använda i undervisningen. Läraren kan få upphovsrätt till materialet de skapat om helheten är självständig och originell. Läraren bestämmer själv på vilka villkor hen låter andra personer använda material som hen skapat själv.

Material som man gjort helt och hållet själv får man kopiera och dela obegränsat. Om du skapat materialet tillsammans med någon annan krävs det även samtycke av den andra personen för att kopiera och dela materialet. Om man i materialet används verk av andra ska man ha tillstånd att använda dem.

Läraren kan helt eller delvis överlåta sina ekonomiska rättigheter till sitt verk. Läraren kan till exempel komma överens om att kolleger i den egna läroanstalten får använda hens material i sin undervisning, men att materialet inte får överlåtas till lärare vid andra läroanstalter. Läraren är inte tvungen att tillåta andra att använda det egna materialet eller att fritt dela det, till exempel med en CC-licens.

Upphovsmannen har rätt att bli omnämnd när hans eller hennes verk används. I praktiken innebär det att lärarens namn måste nämnas när det material hen gjort används. Man ska också komma överens om användningen med läraren.

1. Det är alltid upphovsmannen, det vill säga läraren själv, som får upphovsrätten.
2. Om läraren gör materialet tillsammans med en eller flera andra personer är det fråga om ett gemensamt verk. Alla upphovsmän får då gemensam upphovsrätt.
3. Upphovsrätten överförs inte till arbetsgivaren om man inte har avtalat om det.
4. Arbetsgivaren kan få rätt att använda verket i sin normala verksamhet.
5. Läraren kan dock helt eller delvis överlåta sin upphovsrätt. De moraliska rättigheterna kvarblir alltid hos upphovsmannen.

© Arbetsgivarens rätt till lärarens material

Upphovsrätten tillkommer alltid upphovsmannen själv och överförs inte automatiskt till exempelvis arbetsgivaren. Man kan dock avtala om att upphovsrätten ska överlåtas till arbetsgivaren eller läroanstalten i arbetsavtalet eller ett separat avtal. I vissa fall räcker det att upphovsmannen inte ingriper när arbetsgivaren använder verket, för att det ska uppstå en användarrättighet för arbetsgivaren.

När det gäller verk som framställts som en arbetsuppgift tillämpas ofta principen att arbetsgivaren har rätt att använda dem inom ramen för sin ordinarie verksamhet. Upphovsmannen behåller dock upphovsrätten.

Det hör i allmänhet inte till lärarnas arbetsuppgifter att framställa undervisningsmaterial åt andra lärare. Det material en lärare har framställt för sin egen undervisning är därför inte automatiskt tillgängligt för andra lärare, och arbetsgivaren får inga upphovsrättigheter eller användningsrättigheter till materialet. Om läroanstalten eller kollegerna vill använda material som en annan lärare gjort ska de avtala om detta med läraren i fråga. Detsamma gäller undervisningsmaterial som lagts upp på nätet.

UPPHOVSRÄTTSGRUPPER

Rättsinnehavarna har grundat upphovsrättsorganisationer, med uppgiften att bevaka deras intressen och bevilja användningslicenser för deras räkning.

Upphovsrättsorganisationernas verksamhet grundar sig på fullmakter givna av upphovsmännen eller rättsinnehavarna, eller på kundavtal genom vilka rättsinnehavarna överlåter sina rättigheter till organisationens förvaltning och övervakning. Organisationerna beviljar licenser för användningen av verken, utkräver ersättningar för användningen och betalar ersättningarna till rättsinnehavarna utgående från rapporter eller undersökningar om användning.

Upphovsrättsorganisationerna underlättar och förenklar anskaffningen av nyttjanderättigheter samt betalningen av ersättningar till inhemska och utländska rättsinnehavare.

- Upphovsrättsorganisationen **AVATE** Aktörer inom audiovisuella branschen i Finland bevakar manusförfattares, regissörers och skådespelares rättigheter.
- Audiovisual Producers Finland – **APFI** bevakar audiovisuella producenters rättigheter och beviljar licenser för användning av tv-program i undervisning tillsammans med Kopiosto.
- **Gramex**, upphovsrättsorganisationen för uppträdande musiker och musikproducenter, beviljar licenser för användning, inspelning och offentligt framförande av inspelad musik.
- **Kopiosto**, den gemensamma upphovsrättsorganisationen för upphovsmän, utövande konstnärer och förläggare, beviljar licenser för kopiering och digital användning av upphovsrättsligt skyddade publikationer och olika användningar av audiovisuella verk, till exempel inspelning av tv-program och vidareändring av tv-sändningar.
- Upphovsrättsföreningen för konstnärer på det visuella området **Kuvasto** bevakar visuella konstnärers rättigheter och beviljar licenser för användningen av bildkonstverk.
- Upphovsrättsorganisationen för författare och översättare **Sanasto** rf beviljar licenser för offentliga framställningar av skriftliga verk samt deras användning i tv och radio.
- Tonsättarnas, textförfattarnas, arrangörers och musikförläggarnas upphovsrättsorganisation **Teosto** bevakar tonsättares, textförfattares, arrangörers och musikförläggares intressen och beviljar användningslicenser för offentligt framförande av musik och inspelning av musik.

MER INFORMATION OM UPPHOVSRÄTTEN

Mer information upphovsrättigheterna hittas på Kopiraaitila. Kopiraaitila.fi är en webbsida om upphovsrättigheter med information om upphovsrättigheterna, användningslicenser för läroanstalter samt undervisningsmaterial för olika åldersgrupper och skolnivåer som kan användas för att undervisa i och lära sig upphovsrättsfärdigheter.

